

การศึกษาชุมชนเชิงวาทกรรมแบบคู่ตรงข้าม

จรรุวรรณ ขำเพชร*

ความคิดเรื่องชุมชนในสังคมไทยปรากฏขึ้นมาไม่นาน ประมาณ 50 ปีที่ผ่านมา แต่เดิมจะได้ยินการเอ่ยถึงในลักษณะ “บ้าน” “เมือง” ตามที่ศิลาจารึกหรือเอกสารทางประวัติศาสตร์กล่าวถึง “การสร้างบ้านแปงเมือง” โดยเป็นกระบวนการ “ทำป่าให้เป็นนา” (ธิดา สาระยา, 2539: 393) แล้วถางเพื่อทำการเพาะปลูก และตั้งถิ่นฐาน และพัฒนาเป็นชุมชนในที่สุด นอกจากเป็นการเอ่ยให้เห็นถึงลักษณะทางกายภาพแล้ว คงต้องจินตนาการผู้คนที่อยู่ในบ้านหรือเมืองว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไร ความสำคัญที่เพิ่มมากขึ้นในการศึกษาชุมชนในสังคมไทย สืบเนื่องมาในปี พ.ศ.2540 ที่ประเทศไทยประสบภาวะวิกฤตทางด้านเศรษฐกิจ ทำให้ชนชั้นกลางที่ทำงานอยู่ในภาคส่วนธุรกิจประสบปัญหาถูกเลิกจ้างงานและ นึกถึงชุมชนบ้านเกิดของตนเองในต่างจังหวัด ภาพชุมชนจึงปรากฏแจ่มชัดขึ้นมาอีกครั้งเชิงรูปธรรม เพื่อโยยหาอดีตและทดแทนความจำเป็นในการอยู่รอดและยิ่งกว่านั้น ปัจจุบัน (2551) ชุมชนถูกผลักดันให้มาขึ้นแถวหน้าเพื่อเป็นกันชนการปะทะระหว่างแนวทางการพัฒนาของรัฐ ให้ผสานกับความรู้ในภูมิปัญญาดั้งเดิมในชุมชนท้องถิ่นของตนเองเพื่อรัฐจะนำมาต่อยอด แสวงหารายได้ เป็นผลิตภัณฑ์ชุมชนหรือส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยละไว้ในฐานที่เข้าใจว่าให้ชุมชนมีส่วนร่วม

ความหมายของชุมชน

พัฒนาการความหมายของชุมชนได้พัฒนาและคลี่คลายมาเป็นลำดับ โดยคำว่า **ชุมชน** เป็นคำใหม่ในภาษาไทย เพราะไม่ปรากฏในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2493 สันนิษฐานว่าน่าจะเริ่มใช้หลังจากนั้นเล็กน้อย โดยแปลมาจากคำว่า community (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2544: 11) และมีการตั้งหน่วยงานขึ้นมาใหม่ คือ กรมการพัฒนาชุมชน ในปี พ.ศ. 2505 (พระธรรมปิฎก 2539: 23)

“ชุมชน” มีความหมายที่แตกต่างหลากหลายประการด้วยกัน และมีผู้นำเสนอทั้งชาวไทยและต่างประเทศ โดยหนังสือของปารีชาติ วลัยเสถียรและคณะ (2546) ได้รายงานความหมายของชุมชนมารวมกันไว้มาก อาทิ

พจนานุกรม Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English (1994: 233) ได้ให้ความหมายของ **ชุมชน** ว่า “หมายถึงกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่แห่งหนึ่ง มีความรู้สึกว่าเป็น

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

พวกเดียวกัน มีศรัทธา ความเชื่อ เชื่อชาติ การงาน หรือมีความรู้สึกนึกคิด ความสนใจที่คล้ายคลึงกัน มีการเกื้อกูลการเป็นอยู่ร่วมกัน”

ประเวศ วะสี (2540: 33) ได้ให้ความหมายของ**ชุมชน**ว่า “ความเป็นชุมชนอาจหมายถึง การที่คนจำนวนหนึ่งเท่าใดก็ได้ มีวัตถุประสงค์ร่วมกัน มีการติดต่อสื่อสารหรือรวมกลุ่มกัน มีความเอื้อ-อาทรต่อกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ มีการจัดการ เพื่อให้เกิดความสำเร็จตาม วัตถุประสงค์ร่วมกัน”

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2526: 6) ให้ความหมายว่า **ชุมชน** หมายถึง องค์การทางสังคม อย่างหนึ่งที่มีอาณาเขตครอบคลุมท้องถิ่นหนึ่ง และปวงสมาชิกสามารถบรรลุถึงความต้องการ พื้นฐานส่วนใหญ่ได้และสามารถแก้ไขปัญหาส่วนใหญ่ในชุมชนของตนเองได้”

กาญจนา แก้วเทพ (2538: 14) กล่าวถึง**ชุมชน** ว่า “**ชุมชน** หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ใน อาณาเขตบริเวณเดียวกัน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด มีฐานะและอาชีพที่คล้ายคลึงกัน มีลักษณะของ การใช้ชีวิตร่วมกัน ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ตั้งแต่ระดับครอบครัวไปสู่ระดับเครือญาติ จนถึง ระดับหมู่บ้านและระดับเกินหมู่บ้าน และผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนมีความรู้สึกว่าเป็นคนชุมชนเดียวกัน นอกจากนี้ ยังมีการดำรงรักษาคุณค่า และมรดกทางวัฒนธรรมและศาสนา ถ่ายทอดไปยัง ลูกหลานอีกด้วย”

ชยันต์ วรรธนะภูติ (2536: 37) กล่าวถึง**ชุมชน**ในความหมายว่า “หมายถึงการอยู่ร่วมกัน ของกลุ่มคนจำนวนหนึ่งในพื้นที่แห่งหนึ่งเพื่ออาศัยทรัพยากรธรรมชาติในบริเวณนั้นในการ ดำรงชีวิตโดยเหตุที่มีคนกลุ่มดังกล่าวอาศัยอยู่ร่วมกันใช้ทรัพยากรเพื่อการผลิต จึงมีการกำหนด รูปแบบความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันขึ้น มีองค์กรหรือสถาบันของชุมชนและกฎเกณฑ์ต่างๆ ทั้งนี้ ชุมชนหมายถึงสังคมขนาดเล็กในชนบทที่ยังไม่พัฒนาหรือสังคมหมู่บ้านที่สมาชิกของสังคมยังมิ มีความสัมพันธ์แบบเครือญาติ และยังสามารถรักษาแบบแผนการดำรงชีวิตบางส่วนได้” และได้ ตีความหมายของคำว่า “ชุมชน” ในระดับเดียวกับคำว่า “สังคมหมู่บ้าน” ซึ่งเป็นการช่วยให้เข้าใจ ในความหมายของคำว่าชุมชน ในลักษณะที่จะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาวิเคราะห์ชุมชน โดย “หมู่บ้าน” สื่อความหมายให้เข้าใจถึงการกระจุกตัวของบ้านหลาย ๆ บ้าน หรือหลายครัวเรือนใน พื้นที่แห่งหนึ่งหรือในระบบนิเวศแห่งหนึ่ง และเป็นหน่วยสังคมขนาดเล็กที่สุดที่สมาชิกของสังคม พัฒนาขึ้นตามธรรมชาติ และต่อมากายหลังทางราชการอาจจะกำหนดให้เป็น “หมู่บ้าน” ในความหมายของทางราชการ

ทั้งนี้ ผู้ที่ได้รวบรวมและสังเคราะห์นิยามความหมายของชุมชนได้หลากหลายมิติ คือ อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2544, 2548) โดยได้จำแนกวิธีการศึกษาชุมชนว่าสามารถแยกแยะได้ 4 แบบ คือ การศึกษาในเชิงคุณค่า (Normative Study) การศึกษาเชิงประจักษ์ (Empirical Study) การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ (Historical Study) และการศึกษาในเชิงวาทกรรม (Discourse Study) (2544:16) โดยอานันท์ กาญจนพันธุ์ได้วิเคราะห์และตั้งคำถามให้เห็นถึงการศึกษาชุมชน

หรือหมู่บ้านทั้ง 4 แบบนั้นว่า หมู่บ้านเป็นหน่วยการวิเคราะห์ที่แท้จริง เพียงหน่วยเดียวหรือไม่ หรือหมู่บ้านกับชุมชนเป็นสิ่งเดียวกัน หรือหมู่บ้านสามารถยังชีพได้จริง หรือหมู่บ้านมีมาตั้งแต่ดั้งเดิม ในสังคมไทย แล้วจริงหรือไม่ ทั้งในหน่วยการวิเคราะห์และเครื่องมือในการศึกษา 4 แบบที่อานันท์ กาญจนพันธุ์นำเสนอเป็นสิ่งที่น่าสนใจ เนื่องจากมีรายละเอียดที่จำแนกการศึกษาออกเป็นแต่ละด้านที่ชัดเจน¹

แนวคิดศึกษาชุมชนแบบคู่ตรงข้าม

การศึกษาชุมชนแต่เดิมที่นักสังคมศาสตร์ศึกษา จะให้ภาพชุมชนที่มีลักษณะเป็นภาพแห่งความตรงข้ามกันด้วยวิธีการศึกษาแบบ Dichotomy (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2544: 21) คือ มีภาพของชุมชนชนบท ภาพของชุมชนเมือง และอธิบายสภาพของชุมชนและผู้คนภายใต้บริบทที่ถูกนิยามว่าเป็นเมืองหรือชนบท ดังเช่น การศึกษาของเอมิล เดอร์คไคม์ (Emile Durkheim) เฟอร์ดินาน ทอนนี (Ferdinand Tönnies) โรเบิร์ต เรดฟิลด์ (Robert Redfield) ทาร์คอต พาร์สัน (Talcott Parson) และ แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) ดังนี้

ตารางที่ 1 แสดงลักษณะชุมชนและนักศึกษา

ผู้ศึกษา	ชุมชนเมือง	ชุมชนชนบท
Emile Durkheim (1893)	Mechanic solidarity	Organic Solidarity
Ferdinand Tönnies (1887)	Gesellschaft	Gemeinschaft
Robert Redfield (1948)	Urban Society	Folk society
Talcott Parson (1967)	Modern Society	Traditional Society
Max Weber (1958)	Capitalist Society	Traditional Agrarian Society

1. Emile Durkheim (1893)

ตารางที่ 2 Mechanic solidarity (สังคมจักรกล/สังคมแบบประเพณี) และ Organic solidarity (สังคมอินทรีย์/สังคมทันสมัย/เมือง โดย Emile Durkheim (1893))

โครงสร้างทางสังคม	Mechanic Solidarity	Organic Solidarity
ลักษณะกิจกรรมทางสังคมและความสัมพันธ์ (Character of activities/main social bond)	กิจกรรมทางสังคมอยู่บนพื้นฐานทางจริยธรรม ศาสนา และความเชื่อที่คล้ายคลึงกัน	กิจกรรมทางสังคมมีความหลากหลาย ดังนั้นจึงต้องพึ่งพากันสูง เพราะแต่ละคนมีความแตกต่างกันในบทบาท

¹ โปรดศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมใน อานันท์ กาญจนพันธุ์ เรื่อง มิติชุมชน: วิธีคิดท้องถิ่นด้วยสิทธิอำนาจและการจัดการทรัพยากร (2544)

โครงสร้างทางสังคม	Mechanic Solidarity	Organic Solidarity
สถานภาพทางสังคม (The position of an individual)	เน้นการร่วมกันทำงานเป็นกลุ่ม	เน้นบทบาทและอิสระของแต่ละบุคคล
โครงสร้างทางเศรษฐกิจ (Economic structure)	เศรษฐกิจแบบพอเพียงชีพเลี้ยงตนเอง ที่คนในชุมชนมิได้มีการแบ่งหน้าที่ กันทำอย่างชัดเจน	เน้นการแบ่งหน้าที่ทางเศรษฐกิจ อย่างชัดเจน คนต้องพึ่งพาอาศัย กันเพราะบทบาทเศรษฐกิจแตกต่างกัน
การควบคุมทางสังคม (Social control)	เน้นใช้ระเบียบ กฎเกณฑ์และ การลงโทษจากข้อกำหนดของชุมชน	เน้นกฎหมายสาธารณะ เพื่อคน ทุกคน

2. Ferdinand Tönnies (1887) ได้จำแนกความแตกต่างระหว่างชนบทกับเมือง โดยจำแนกจากโครงสร้างสังคมที่มีความแตกต่างกัน ดังนี้

ตารางที่ 3 Gemeinschaft (ชนบท) และ Gesellschaft (เมือง) โดย Ferdinand Tönnies (1887)

โครงสร้างทางสังคม	Mechanic Solidarity	Organic Solidarity
ความสัมพันธ์ทางสังคม (Social relationships)	เน้นระบบการแลกเปลี่ยนทาง เศรษฐกิจมากกว่าเครือญาติ	เน้นความสำคัญของระบบเครือ ญาติและระบบสายโลหิต
ประเภทสถาบัน (Typical institutions)	รัฐและระบบเศรษฐกิจมีบทบาท สูงสุด	ครอบครัวจะมีบทบาทสูงสุด
รูปแบบความมั่งคั่ง (Form of wealth)	เงิน	ที่ดิน
ประเภทกฎหมาย (Type of law)	กฎหมายสาธารณะและสัญญา อย่างเป็นทางการ	กฎและระเบียบของครอบครัว และชุมชน
สถาบันหลัก (Central institution)	เมือง	หมู่บ้าน
การควบคุมทางสังคม (Social Control)	กฎหมาย ประชาพิจารณ์/ ไต่สวนสาธารณะ	วิถีชาวบ้าน กฎแห่งกรรม จรรยา ศาสนา

3. Robert Redfield (1948) ได้แบ่งความแตกต่างในโครงสร้างสังคมชาวบ้านและสังคมเมืองดังนี้

ตารางที่ 4 โครงสร้างสังคมแบบชาวบ้าน (Folk Society) และแบบเมือง (Urban Society)

โดย Robert Redfield

สังคมเมือง (Urban Society)	สังคมชาวบ้าน (Folk Society)
วัฒนธรรมที่หลากหลายแตกต่างกัน (Heterogeneity)	วัฒนธรรมคล้ายกัน (Homogeneity)
เป็นสังคมที่ผู้คนมีการเคลื่อนที่เข้าออกชุมชน ตลอดเวลา (Mobility)	สังคมโดดเดี่ยวแยกตัวออกจากสังคมอื่น (Isolation)
สังคมไม่มีระเบียบทางวัฒนธรรมที่เป็นระบบ (Disorganization of culture)	สังคมมีระเบียบปฏิบัติเคร่งครัด (Organization of culture)
ความเชื่อเป็นเรื่องส่วนบุคคลแต่ละคน ไม่ยึดมั่นในสิ่งเดียวกัน (Secular Individualism)	ยึดมั่นในความเชื่อ บูชาและนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อย่างพร้อมเพียง (Sacred Collectivistic)

ที่มา: สมศักดิ์ ศรีสันติสุข (2536: 37)

4.) Talcott Parsons (1967)

ตารางที่ 5 ตัวแปรกระสวนระหว่างสังคมดั้งเดิม (Traditional society) กับสังคมสมัยใหม่

(Modern society) โดย Talcott Parsons

โครงสร้างสังคม	สังคมสมัยใหม่ (Modern society)	สังคมดั้งเดิม (Traditional society)
ขอบข่ายความสัมพันธ์ (Articulation of social structure)	ความสัมพันธ์กับผู้ใต้บังคับบัญชา เป็นแบบเฉพาะเจาะจง (Specificity) เน้นเฉพาะเรื่องเกี่ยวกับบทบาท ในหน้าที่การงาน เน้นการแบ่งงาน ให้เห็นชัดเจน	ความสัมพันธ์ค่อนข้างกว้างขวาง (Diffusion) เกี่ยวพันกับเรื่อง ส่วนตัวและไม่เป็นระบบ ระหว่าง นายจ้างกับลูกจ้าง เช่นไม่ดูแล เฉพาะในเรื่องงาน แต่นายจ้างมัก จะดูแลในเรื่องส่วนตัวและสวัสดิการ ของลูกจ้าง
การพิจารณาโดยยึดหลัก สถานภาพ (Bases of status)	ตำแหน่งทางสังคมและการงานได้มา เพราะความสามารถ (Achievement) ความพยายาม และการอุทิศตนใน การทำงาน	สถานภาพหรือตำแหน่งในสังคม และการงานได้มาจากสถานภาพที่ ติดตัวมาแต่กำเนิด (Ascription) และการใช้ความสัมพันธ์ส่วนบุคคล และสมัครพรรคพวก

โครงสร้างสังคม	สังคมสมัยใหม่ (Modern society)	สังคมดั้งเดิม (Traditional society)
หลักการคัดสรร (Criteria of recruitment)	ยึดหลักการสากล (Universalism) ในการสร้างความสัมพันธ์กันเนื่องจาก ในสังคมใหญ่ ผู้คนมีจำนวนมากและจะ ต้องสร้างระบบลายลักษณ์อักษรขึ้นใน การประสานสัมพันธ์กัน เช่น สัญญา จ้าง เป็นต้น	หลักการในการเลือกเข้าเป็นกลุ่ม การคบหาสมาคมกัน จะเป็นในรูป ของหลักการส่วนตัว (Particularism) เพราะผู้คนส่วนใหญ่รู้จัก มักคุ้นกัน
การกำหนดจุดมุ่งหมาย (Focus of appraisal)	ผู้คนจะกำหนดจุดมุ่งหมายเพื่อตนเอง (Individualism)	จุดมุ่งหมายของผู้คนในสังคมมักจะ กระทำเพื่อส่วนรวม (Collectivity) เช่น ชุมชนหมู่บ้าน และครอบครัว เป็นต้น
บทบาทของอารมณ์ (Role of emotions)	การกระทำต่อกันทางสังคมยึด หลักความเป็นกลาง (Neutrality) ขึ้นอยู่กับความเป็นเหตุเป็นผล และหลักการ	การกระทำของผู้คนต่อกันทางสังคม มักจะใช้อารมณ์ และความรู้สึก (Affectivity) เป็นหลัก

5. Max Weber (1958)

ตารางที่ 6 Traditional agrarian society (สังคมเกษตรดั้งเดิม) และ Capitalist society
(สังคมทุนนิยมสมัยใหม่) โดย Max Weber

โครงสร้างสังคม	Capitalist society	Traditional agrarian society
ความเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ (Character of ownership)	กรรมสิทธิ์ในปัจจุบันจัดการผลิต เช่น ที่ดิน สถานประกอบการ เครื่องมืออุปกรณ์ ต่างๆ ได้มา โดยการซื้อขาย การดำเนินกิจการ ของเอกชน	มรดกและกรรมสิทธิ์ เช่น ที่ดิน ขึ้นอยู่กับสถานภาพ ที่ติดตัวมา แต่กำเนิด เช่น ความเป็นพ่อ แม่ ลูก หลาน
กลไกการทำงาน (Mechanization of work)	แรงงานเป็นปัจจัยสำคัญการผลิต โดยที่แรงงานจะเป็นผู้มีความสามารถ มีทักษะการจัดองค์ประกอบเป็นเหตุเป็นผล มีประสิทธิภาพ และคิดคำนวณได้ใน ผลกำไรที่จะเกิดขึ้นจากการผลิต	เน้นการใช้ประสบการณ์แบบพื้นบ้าน ของชาวชนบท

โครงสร้างสังคม	Capitalist society	Traditional agrarian society
ธรรมชาติของกำลังแรงงาน (Nature of labor force)	แรงงานมีอิสระที่จะเคลื่อนย้ายจากที่หนึ่งไปยังที่หนึ่งขึ้นอยู่กับว่าสถานที่ทำงาน (โรงงาน/บริษัท) จะอยู่ที่ใด และแรงงานคือสินค้าชนิดหนึ่ง	แรงงานจะติดกับพื้นที่ที่มีการผลิต ชาวนาติดยึดกับพื้นที่ทำกิจกรรมของตนอาจอยู่ในรูปของแรงงานทาส หรือ เจ้าที่ดิน เป็นต้น
ตลาด (The market)	ระบบตลาดเปิดไม่มีข้อจำกัดด้านการจัดเก็บภาษี การผูกขาดการค้า สิทธิการครอบครอง การกีดกันทางการค้า ตลาดเป็นศูนย์กลางของการกระจาย สินค้าและการบริโภค	ไม่ขยายตัวเพราะมีขีดจำกัดด้านการจัดเก็บภาษีความไม่ปลอดภัยจากการปล้นจี้ ขโมยทรัพย์สิน การขนส่งที่ไม่ดีระยะทางไกลจากตลาดโดยเฉพาะ ตลาดที่ขายสินค้าฟุ่มเฟือย
กฎระเบียบ/กฎหมาย (Prevailing law)	กฎหมายสามารถใช้ได้กับทุกกลุ่มในสังคมมีระบบเป็นมาตรฐานแบบเดียวกัน	กฎระเบียบเฉพาะแห่งแต่ละกลุ่มสังคมมีกฎระเบียบทางสังคมแตกต่างกัน เน้นการพิพากษา และการลงโทษจากกฎของบรรพบุรุษ และผู้อาวุโส
แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ (Dominant motivation)	แรงจูงใจที่จะทำกิจกรรมไม่มีขีด จำกัด โดยเฉพาะแรงจูงใจทางเศรษฐกิจ	แรงจูงใจมาจากความพึงพอใจส่วนตัวขึ้นกับความเคยชินกับประเพณีที่ปฏิบัติมาเป็นเวลานาน ทำให้ไม่เป็นอิสระในการสร้างสรรค์กิจกรรมใหม่

การศึกษาชุมชนดังกล่าว เป็นการเสนอชุมชนลักษณะภาพตัวแทน (represent) ที่มาแบ่งแยกชุมชนหนึ่งออกจากอีกชุมชนหนึ่งตามความคิดของผู้ศึกษา โดยมีการศึกษาแนววาทกรรมที่เสนอให้การศึกษาชุมชนหรือสังคม โดยปฏิเสธกับสิ่งที่ปรากฏหรือเน้นสากลแต่เดิม โดยในสาขาสังคม-วิทยาถูกเสนอไม่ให้อ้างอิงทฤษฎีที่เป็นสากล แต่ให้เน้นเพียงผู้ตีความมากกว่าแสวงหาความจริง (จันทน์ เจริญศรี, 2544: 62) และเสนอวิธีวิทยาใหม่ คือ เสนอวิธีรื้อสร้าง (deconstruction) และการตีความด้วยญาณทัศน์ (intuitive interpretation) ว่าไม่มีอะไรที่เป็นตัวแทนตามภาพที่อธิบาย แต่การรื้อสร้างมุ่งตีแผ่ให้เห็นอคติการทำงานของวาทกรรมที่อยู่ในตัวบทมากกว่าจะค้นหาความจริง เพราะเชื่อว่า ความจริงไม่ใช่สิ่งที่ถูกค้นพบแต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้าง (อ้างแล้ว, 2544: 70)

การศึกษาชุมชนในเชิงวาทกรรมได้ปรากฏครั้งแรกในงานของ Andrew Turton (1984) (อ้างใน อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2544: 48) โดยอานันท์ กาญจนพันธุ์ บรรยายว่าเกิดจากการผสมผสานนักคิดคนสำคัญ 3 คนด้วยกัน คือ Antonio Gramsci (1971) ชาวอิตาลี และ Raymond

Williams (1980) ชาวอังกฤษและนักคิดยุคหลังสมัยใหม่ (Post Modernism) คือ Michel Foucault (1980) ชาวฝรั่งเศส และได้พัฒนาความหมายของวาทกรรม (Discourse) ต่างไปจากในวงการภาษาศาสตร์แต่เดิมให้มีมิติของการต่อสู้เชิงสังคมและวัฒนธรรมมากขึ้น

วาทกรรม (Discourse) มีความหมายถึง คำพูด (speech) หรือการสื่อสาร (communication) ที่ไปเกี่ยวข้องกับความหลากหลายของความหมายทั้งการพูด การเขียน สื่ออุปกรณ์หรือภาษาท่าทาง การวิเคราะห์วาทกรรมจึงเป็นการวิเคราะห์ในจุดยืนที่ผู้คนมีการติดต่อสื่อสารกัน (Nick Crossley, 2005: 60) แต่การสื่อสารหรือรับทราบจะมีความแตกต่างกันระหว่างกลุ่มชนต่างๆ ที่ยึดถือคติในการต่อสู้หรือช่วงชิงความหมายแตกต่างกันไป เช่น การต่อสู้ทางความคิดระหว่างชุมชนชนบทที่ล้า-หลังกับชุมชนเมือง ที่ว่าพัฒนามากกว่า โดยการศึกษาเชิงวาทกรรมได้กล่าวว่าการศึกษาแบบเสนอภาพตัวแทนไม่อาจบรรยายชีวิตทางสังคมและสร้างทฤษฎีเกี่ยวกับชุมชนได้ การศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณา คือ วิธีการแก้ปัญหาการเสนอภาพตัวแทนได้ โดยการลบเส้นคั่นระหว่างผู้ศึกษา (ประธาน) กับผู้ถูกศึกษา (กรรม) ลงได้ (จันทน์ เจริญศรี, 2544: 70)

นอกจากนี้การวิเคราะห์ชุมชนเชิงวาทกรรม โดยเสนอภาพตัวแทนนั้น ความจริงผู้อื่นที่เราศึกษานั้น ใครคือผู้อื่น อาจเป็นเพียงภาพลวงตาของการศึกษา เพราะสิ่งที่เรารู้คือ ตัวเราที่เป็นผู้ศึกษา แต่ผู้อื่นไม่รู้ใคร ฉะนั้นการนำเสนอของเราต่อชุมชน จึงเป็นการเลือกจากมุมมองของผู้ศึกษาเอง รวมทั้งผู้ศึกษามีสิทธิแค่ไหนที่จะพูดแทน เพราะการศึกษาใด ๆ โดยอ้างว่ามีความเป็นกลาง (value-free) นั้นไม่มี แต่ถ้าหากมีอคติที่เข้าข้างในการศึกษา ก็ให้มีอคติที่เข้าข้างผู้ด้อยโอกาสในสังคมจะดีกว่า (จันทน์ เจริญศรี, 2544: 132)

การวิเคราะห์ชุมชนเชิงวาทกรรมยังเป็นการปฏิเสธความรู้เดิมที่มีต่อชุมชนความจริง “ความจริง” ในชุมชน ล้วนก่อเกิดจากความเปลี่ยนแปลงของความสัมพันธ์ทางสังคมและความสัมพันธ์กับธรรมชาติ (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2544: 52) ชุมชนอาจสร้างความจริงขึ้นมาใหม่เพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ หรือ การยอมรับของอำนาจรัฐก็ได้

จากคำจำกัดความแต่เดิมของชุมชนที่นิยามว่าชุมชนคือ กลุ่มคนที่มีความสัมพันธ์และความสำนึกร่วมภายใต้บริบทที่มีเงื่อนไขนั้นเป็นการเหมารวมของผู้ศึกษาที่พยายามนำความหมายของชุมชนที่แต่ละท่านนำเสนอมารวมกัน แต่ในปัจจุบันชุมชนมีความหมายที่หลากหลายมากขึ้น เนื่องจากได้หยิบนิยามไปใช้ประกอบกับคำหรือความคิดทางสังคมศาสตร์ที่ขยายวงมากขึ้น เช่น นำมารวมกับชายขอบ กลายเป็นชุมชนชายขอบ นำมารวมกับจินตนาการหรือดิจิทัล กลายเป็นชุมชนในจินตนาการหรือชุมชนดิจิทัล เป็นต้น ทั้งนี้ความหมายของชุมชนที่เกิดจากคำใหม่เหล่านี้ สามารถเข้าใจได้อย่างบางเบาในเบื้องต้น แต่สามารถให้นัยยะที่แปลกไปจากความสัมพันธ์ของคนในชุมชนแบบเดิมได้

กล่าวโดยสรุปการศึกษาชุมชนเชิงวาทกรรมแบบคู่ตรงข้าม เป็นการสอบทานมิติของการศึกษาชุมชนที่ผ่านไปได้ในลักษณะมุมหนึ่ง โดยมุ่งเน้นการอธิบายชุมชนที่ปรากฏให้เห็นความแตกต่างและอธิบายตามภาพตัวแทน แต่อาจจะละเลยการอธิบายในบางมิติ และในปัจจุบันการศึกษาชุมชนมีขอบเขตและความรู้สึกที่กว้างขวางให้ศึกษาได้มากขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- จันทน์ เจริญศรี. (2544). **โพสโตโมเดิร์นและสังคมวิทยา**. กรุงเทพฯ: วิชาษา.
- ธิดา สาระยา. (2539). **อารยธรรมไทย**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- ปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ. (2546). **กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2539). **การพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development)**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2536). **สังคมวิทยา: หลักการศึกษาวิเคราะห์และปฏิบัติงานชุมชน**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2544). **มิติชุมชนวิคิดที่ท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิอำนาจ และการจัดการทรัพยากร**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- . (2544). **วิคิดเชิงซ้อนในการวิจัยชุมชน: พลวัตและศักยภาพของชุมชนในการพัฒนา**. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์ (บก.). (2546). **ทะเลรอบคอบคิดของทฤษฎี**. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- Durkheim, Emile. (1893). **De la division du travail social**. 8th ed. Paris: Les Presses Universitaires de France.
- Nick Crossley. (2005). **Key Concepts: Critical Social Theory**. London: Sage.
- Parsons, Talcott. (1967). **Sociological Theory and Modern Society**. New York
- Redfield, Robert. (1948). **Folk Cultures of the Yucatan**. Chicago, IL: University of Chicago
- Tönnies, Ferdinand. (1887). **Community and Society (Gemeinschaft und Gesellschaft)**. (C. P. Loomis, Trans.). New Brunswick, NJ: Transaction.
- Weber, Max ; translated by Talcott Parsons. (1958). **The Protestant ethic and the spirit Of capitalism**. New York: Charles Scribner's Sons.